

XVI. YÜZYILA KADAR TÜRKİYE VE BAZI İSLAM ÜLKELERİNDE BULUNAN İSPANYOL GEZGİNLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul ÖNALP*

İspanyol gezginleri çeşitli sebeplerle uzak ülkelere yolculuk etmişlerdir. Bu gezginlerin büyük bir kısmı yurda dönüşlerinde geçtikleri yerlerde gördüklerini, yabancı ülkelerde yaşayanların geleneklerini, düşünüş ve yaşam tarzını, kısacası geziyle ilgili intibalarını seyahatname biçiminde kaleme almışlardır.

Bilinmeyen ülkeleri görmek, ilginç özelliklerini yakından izlemek, dünyanın muhtelif yerlerinde yaşayan diğer insanları tanımak arzusu şüphesiz bir gezginin merakını kamçulamakta ve onun zahmetli, uzun yolculuklara çıkmasına neden olmaktadır.

Çok eski zamanlardan beri çok uzak mesafelere yolculuk eden denizciler arasında İspanyollar da yer almışlardır. Dünyanın ilk gezginleri arasında Fenikeli Hannon'un adı geçmektedir, Hannon, İsa'dan beş asır önce Cadiz'den denize açıldığında şüphesiz gemisinde İspanyol tayfalar da bulunmaktaydı. Hannon, o zamanlar bilinen dünyanın sınırlarını aşarak, "Herkül'ün Sütunları" adı verilen Cebelitarık boğazı yoluyla Akdeniz'den Atlas Okyanusu'na geçmiş ve bu şekilde bilinmeyene doğru yol alan ilk denizci olarak ün kazanmıştır. Boğazı geçen Hannon'un gemileri bilinmeyen toprakları keşfetmek amacıyla batı Afrika kıyılarını izlemişlerdir. Bu ünlü denizcinin yolculuğunu anlatan değeri biçilemeyen coğrafi bir elyazması eser günümüze kadar ulaşmıştır¹.

Tarihî sıraya göre ikinci önemli yolculuk Kartacalı Himilcon'a aittir, kendisi İber Yarımadası'nın batı kıyılarını izlemiştir. O da Hannon

* Ankara Üniversitesi, D.T.C. Fakültesi İspanyol Dili ve Edebiyatı Anabilimdalı Öğretim Üyesi.

¹ Angel Lasso de la Vega, *Viajeros Espanoles de la Edad Media*, Imprenta de Fortanet, Madrid, 1882, s. 4—5.

gibi, İspanyollardan oluşan tayfalarla Cadiz'den demir almış ve İspanya, Portekiz ve Fransa kıyılarını izleyerek Britanya adalarına ulaşmıştır².

Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde, IV. yüzyılda Egeria adlı bir İspanyol rahibe Kudüs ve Filistin'e yolculuk etmiştir. Günümüze kadar ulaşan günlüğü sayesinde güzergâhı hakkında bilgimiz bulunmaktadır; birçok hacı adayıyla birlikte önce İstanbul'a gelen Egeria, daha sonra Boğazlar yoluyla Anadolu'ya ayak basmış ve IV. yüzyılın sonlarında veya V. Yüzyılın başlarında üç yıl süreyle kalacağı Kudüs'e varabilmiştir. Egeria, halk Latincesinde, konuşur gibi yazdığı günlüğünde kutsal topraklara yaptığı ziyareti, gezdiği manastırları ve rahipler ve piskoposlarla yaptığı konuşmaları anlatmaktadır. Günlük, ne yazık ki eksiktir, İstanbul ile ilgili kısımları ele geçmemiştir, muhtemelen bu kısımda şehrin ibadet yerlerini anlatmaktaydı. Elyazması, Filistin'e ayak basılmasından itibaren görülen yerlerin anlatımıyla başlamaktadır³.

Yarımada'da İslâm hakimiyeti sırasında halifelerin ve emirlerin doğu ülkelerine elçiler gönderdikleri bilinmektedir. Ticaretle uğraşan Endülüslüler mümbit topraklarında yetişen muhtelif ürünleri Doğu'ya taşımışlardır. Müslümanlar arasında önemli gezginler eğitim görmek ve aynı zamanda uzak ülkeleri tanımak amacıyla vatanlarından ayrılmışlardır. Bununla birlikte Doğu yolculuklarının büyük bir kısmı hacı olmak, yani kutsal şehir Mekke'yi ziyaret etmek amacıyla yapılmaktaydı. Ne yazık ki, bu gezginlerden çok az bir kısmı izlenimlerini ve gözlemlerini kaleme almıştır. Bunlar arasında VIII. yüzyılda yaşamış Guadalajarahi iki Arap bulunmaktadır; Ahmed Bin Şalaf el Mediyaris ve Ahmed Bin Musalin Yangi Doğu'yu ziyaret eden iki önemli bilim adamıydı, dönüşlerinde her ikisi de Cordoba'ya yerleşmişlerdir.

Doğu'ya giden ilk Müslümanlar arasında Yahya Bin Elhakem Elbekri'nin adı geçmektedir, kendisi Hicret'in III. yüzyılında yaşamış, Jaen doğumlu, zamanın derin kültürüne sahip bir şairdi ve Doğu'ya emir I. Elhakem ve oğlu Abdurrahman tarafından gönderilmiştir. Doğu'ya yolculuk yapan bir başka bilim adamı da IX. yüzyılın tanınmış bir tarihçisi olan El Hoşani'dir, gezileri sırasında Basra, Bağdat, Mekke ve Mısır'daki medreselerde ders vermiştir. Bir diğer bilim adamı El Akostin, X. yüzyılda Doğu'ya yaptığı ziyaret esnasında önemli hoca ve alimlerle tanışmış, bilgi alışverişinde bulunmuştur. Yine aynı yüzyılda Baena'da

² Ibid., s. 5.

³ P. Bruno Avila, *Un diario de viaje del siglo IV, Egeria la peregrina española*, Biblioteca Pax, Mddrid, 1935, s. 6—9.

doğan Kasım Bin Ekbek, İspanya'da tanınmış hocalardan ders aldıktan sonra ilmini genişletmek amacıyla Doğu'ya gitmiştir⁴.

Arapların Yarımada'nın tamamına yakın bir kısmını ellerinde bulundurdukları dönemlerde eski dünyanın büyük bir kısmı da yine Müslümanların kontrolü altındaydı, Müslümanlar ticaret ve kültür alanında Hıristiyanlara oranla oldukça ileri bir düzeydeydiler. Gerek kültür, ve ticaret alanında ileri seviyede olmaları, ve gerek ticaret yollarının Müslümanların hakimiyeti altında bulunması nedeniyle daha rahat yolculuk yapabilme imkânına sahiptiler. Bu yüzden ilk gezginler Müslümanlar arasından çıkmıştır.

Bu konuda Dubler Cesar şöyle diyor: "Hıristiyanların kültürü Haçlılar dönemi öncesinde keşiflere yönelik değildi. İslâmın belirgin özelliği olan fetih ruhundan yoksundu, bu nedenle Hıristiyanların dünyanın bir ucundan diğerine sömürgeler kurmak için yapılan göçlere olanakları yoktu ve ayrıca ulaşım vasıtaları eksikliği Müslümanlara oranla çok büyük olduğu gibi, bilimde de oldukça geri durumdaydılar."⁵

Müslüman İspanyollar arasında XII. yüzyılın tanınmış bir gezgini olan Gırnatalı Ebu Hamid'in önemli bir yeri vardır. Ebu Hamid bize çok önemli değerlerde bir seyahatname bırakmıştır. Eserinde Kuzey Afrika, Irak, İran, Macaristan ve Rusya'ya yapmış olduğu yolculuklarda edindiği izlenimleri anlatmıştır. 1080 yılında Gırnata'da (Granada) doğan Ebu Hamid vatanından 1117 yılında gemiyle ayrılmış ve ilk önce Sicilya'ya gelmiştir. Daha sonra Mısır'a giden Ebu Hamid burada iki sene kalmıştır. 1131 yılında Hazar Denizi'ni geçerek Volga kıyılarına ulaşmış ve daha sonra uzun yıllar Bulgarların topraklarında yaşamıştır. Bu süre içinde Amuderya Nehrinin döküldüğü yere doğru yolculuk ederek Harzem devletini yakından tanıma imkânını elde etmiştir. Bulgarlar arasında yaşadığı 1136 senesinde bunların yer altından çıkardıkları hayvan fosillerini tarak yapılmak üzere Harzem devletine götürüp sattıklarını eserinde anlatmaktadır. Ebu Hamid 1160 yılında ikinci kez Bağdat şehrini ziyaret etmiş ve Vezir Yahya Bin M. Bin Hobaira'm evinde misafir olarak kalmıştır. 1169 yılında Şam'da ölmüştür.

XII. yüzyılın tanınmış coğrafyacısı Idrisi 1100 yılında Septe'de (Ceuta) doğmuş olmakla birlikte ataları Yarımada'dan gelerek oraya

4 Francisco Pons Boigues, *Ensayo biobibliografico sobre los historiadores y geografos arabigo-espanoles*, Madrid, 1898, s. 364—369.

5 Cesar E. Dubler, *Abu Hamid el Granadino y su relación de viaje por tierras euroasiaticas*, Imprenta y Editorial Meastre, Madrid, 1953, s. 15.

yerleşmişlerdi. İdrisi'nin hayatı hakkında çok az şey bilinmektedir. Kendisinden sonraki yazarlardan elde edilen bilgilere göre uzun süre Kurtuba'da (Cordoba) yaşamıştır. Bazı eserlerinden anlaşıldığı üzere İspanya'nın birçok yerini de dolaşmış, Kuzey Afrika'da ve hatta Anadolu'da da bulunmuştur⁶.

XII. yüzyılın bir diğer tanınmış gezgini de İbni Zübeyr'dir. İbni Zübeyr büyük öneme sahip bir seyahatname bırakmıştır. 1145 yılında Valensiya'da doğan İbni Zübeyr, Doğu yolculuğuna 1183 yılında Gırnata'dan hareket ederek başlamış, İskenderiye ve Kahire'yi ziyaret ettikten sonra Mekke'ye varmıştır. Daha sonra çölü geçerek, Kufe, Bağdat ve Musul şehirlerini sırasıyla ziyaret etmiştir. Halep ve Şam'ı da gördükten sonra Akka'dan gemiye binerek dönüş yolculuğuna başlamıştır. Dönüş sırasında Sicilya adasında da bir süre kalan İbni Zübeyr karaya Cartagena'da ayak basmıştır. 1185 yılında tekrar Gırnata'ya varan İbni Zübeyr 1217 yılında yeniden Mekke'yi ziyaret etmek amacıyla yola çıkmışsa da aynı sene İskenderiye'de ölmüştür⁷.

XI. yüzyılda Haçlı seferlerinin başlamasıyla Hristiyanlar için Doğu'ya yolculuk açısından yeni bir dönem başlar. Ekseriya Türklere karşı yapılan kanlı savaşlar yeni savaş hikâyelerinin doğmasına yol açmıştır. *La Gran Conquista de Ultramar* (Deniz aşırı Ülkelerin Fethi) adlı eser Müslümanlarla Hristiyanlar arasında cereyan eden bu savaşların ürünüdür. Haçlı seferleri döneminde İspanyol Yahudilerinden Tudelalı Benjamin 1160 yılında Doğu gezisine başlamıştır. Benjamin sırasıyla Fransa, İtalya, Yunanistan, İstanbul ve Ege adalarından geçerek Anadolu'ya ayak basmıştır. Daha sonra Filistin, Suriye ve İra'kta da dolaşan ünlü gezgin Orta Asya'nın bazı bölgelerini de ziyaret etmiştir. 1171 yılında yeniden İspanya'ya ayak basan bu ünlü gezginin gözlemleri *Mozahot* adlı, İbraniye yazılmış bir seyahat kitabında anlatılmaktadır. Benjamin gezip dolaştığı yerlerde en çok Yahudi cemaatlerinin sosyal durumları hakkında etraflı bilgiler vermek için çaba sarfetmiştir. Her hangi bir şehre vardığında orada yaşayan Yahudilerin sayısını, havralarını, ibadet etmedeki farklılıkları, bilginlerinin isimlerini, İsrail oğullarının ekonomik durumlarını ve diğer halklarla ilişkilerini tafsilath bir şekilde açıklamaktadır.

Benjamin, her ne kadar Yahudi toplulukları hakkında inceden inceye bilgi vermeyi hedef almışsa da, eserinde Türklere ilgili ilginç bilgiler de vermektedir. Özellikle İstanbul'u ziyaret ettiği sırada Bizanslıların

⁶ Pons Boigues s. 232.

⁷ Ibid., s. 268

zayıflığına dikkati çekerken şunları yazmaktadır: “Sultan Mesud’a karşı mücadelelerinde yararlanmak için barbar halklardan paralı asker toplamaktadırlar, Sultan Mesud Türklerin hükümdarı; bu millet (Bizanslılar kastedilmekte) Türklere karşı savaşmak için yüreklerinde yeterli cesarete sahip değiller, kadınlar gibi, karşı koymak için güçleri yok.”⁸

XIV. yüzyılın başlarında Katalan vakanüvis Ramon Muntaner’in Türklere ve Rumlara karşı tertip edilen askerî sefere katıldığı bilinmektedir. Kendisi Katalanların Türkiye’de, gerçekleştirmiş oldukları bütün eylemleri vakayinamesinde nakletmiştir. İspanyol yazarı Francisco de Moncada bu vakayinameye dayanarak, *La Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos* (Katalanların ve Aragonluların Türklere ve Rumlara Karşı Askerî Seferi) adlı ünlü eserini yazmıştır. Muntaner’in vakayinamesinde Katalan ve Aragon müşterek askerî kumpanyasının Roger de Flor başkanlığında 1303 yılında İstanbul’a gelerek, Türklere savaşmak için Bizans imparatoru II. Andronikos Palaiologos’un hizmetine girmesi anlatıldığı gibi, aynı zamanda Türklere ilgili bilgiler de verilmektedir:

“O zamanlar Türklerin büyük bir kısmı çadırlarda yaşıyorlardı, havanın ve toprağın durumuna göre yer değiştirmekteydiler. En büyük güçlerini atlılar oluşturmakta, başlarında ise asaletten ziyade cesaretleri sebebiyle seçilen kumandanları bulunmakta, bu kumandanlara mecburiyetten çok kendi arzularıyla itaat ediyorlar. Bugün Kuzey Afrika’ya hakim olan Araplar gibi her hangi bir askerî düzen içinde olmadan komşularıyla savaşıyorlar. Volga nehri kıyılarından ayrılarak Küçük Asya’ya geldikleri halde bu tür yaşam tarzını sürdürüyorlar, Asya ve Yunanistan’daki milletlerin çöküntü içinde olmaları onlara büyük itibar ve ün kazandırdı.”⁹

Uzak ülkelere ve halklarına duyulan ilgi sadece gezginlere ve kâşiflere münhasır değildi; XV. yüzyılın başlarında Kastilya kralı III. Enrique iyi ilişkiler tesis etmek amacıyla Mısır, Tunus, Fas ve Osmanlı Devleti hükümdarlarına elçiler göndermiştir. Bu elçiler arasında Payo Gomez Sotomayor ile Hernan Sanchez de Palazuelos adlarında iki asilzadenin isimleri de yer almaktadır. Bu elçiler Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid’e gönderilmişlerdi, Timur ile Bayezid arasında 1402 yılında cereyan eden Ankara Muharebesinin görgü tanığı olan elçiler savaşın sonucuna göre hareket etmeyi uygun bulmuşlardır. Nitekim galip gelen

8 Ignacio Gonzalez Llubera, *Viajes de Benjamin de Tudela*, Madrid, 1918, s. 65.

9 Francisco de Moncada, *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, Espasa-Calpe, S.A., Madrid, 1954 s. 87.

Timur'u tebrik etmişler ve onun tarafından iyi kabul görmüşlerdir. Timur, memleketlerine dönerlerken onları muhtelif hediyelerle uğurlamış ve aynı zamanda Kastilya kralına hitaben yazılmış bir mektubu onlara vermiştir. Yine aynı şekilde dönüşlerinde hem kendilerine refakat etmesi, hem de elçi göreviyle hareket etmesi için Muhammed Alkacı adında birini İspanyollarla birlikte İspanya'ya göndermiştir.

Kastilya kralı da bu misyona karşılık olarak Ruy Gonzalez de Clavijo başkanlığındaki bir heyeti Timur'a göndermiştir. Bu şekilde Kastilya kralı ile Timur arasında bir ittifakın kurulması ihtimali belirlemiştir. Muhammed Alkacı'nın da refakat ettiği bu heyet yolculuğa Cadiz'in Santa Maria limanından 1403 yılında gemiyle hareket ederek başlamıştır. Gidiş-dönüş tam üç sene sürmüş olan bu yolculuk, *Embajada a Tamerlan* (Timur'a Gönderilen Elçi) adlı bir seyahat kitabında anlatılmaktadır. Bu elyazması, muhtevası ve üslûbu yönünden Ortaçağın en önemli eserleri arasında yer almaktadır. Muhtemel yazarı olarak Clavijo'ya atıfta bulunulmuştur. Elçiler önce İstanbul'a varırlar ve kışı orada geçirdikten sonra Karadeniz yoluyla yolculuklarına devam ederek Trabzon'a vasil olurlar. Burada birkaç gün geçirip, yolculuklarına karadan devam ederler ve sırasıyla Erzincan, Erzurum, Ağrı, Hoy, Tebriz, Sultaniye, Tahran, Keş, şehirlerinden geçtikten sonra nihayet Timur'un bulunduğu Semerkant'a varırlar. Yolculuğun amacı bir an evvel Kastilya kralının yazdığı mektubu Timur'a teslim etmek amacıyla bu şehre ulaşmak olduğu için heyet Anadolu'da fazla oyalanmamıştır. Bu nedenle Türklerle ilgili somut bir bilgi yoktur. Bununla birlikte eserde görülen ve geçilen yerlere ait önemli tasvirler ve bilgiler bulunduğu gibi, aynı zamanda ara sıra Türk tarihine de değinilmiştir. Eserde daha çok Timur hakkında tafsilatlı bilgi verilmektedir, anlatılanlar objektif olduğundan bu eser önemli bir tarihî belge niteliğindedir. Elçiler Timur'un huzuruna alındıkları zaman gördüklerini şu şekilde anlatıyorlar: "... ve Hükümdar (Timur) işlemeli ipek minderlerin üzerinde diz çökmüş vaziyette oturmaktaydı, ve üzerinde işlemesiz, sade ipekten bir elbise ile başında kıymetli taşlar iliştilmiş yüksek ve beyaz bir başlık bulunmaktaydı..."¹⁰

Türkiye ile ilgili ikinci seyahatname Pero Tafur adlı bir Kastilyalı asilzadeye aittir. Pero Tafur 1436-1439 yılları arasında doğu ülkelerine yapmış olduğu yolculuğu *Andanças* adlı kitabında anlatmıştır. Kastilyalı bu asilzade zamanın önemli şehirlerinden Trabzon, İstanbul, Kudüs ve Kahire'de bir süre kalmıştır. Yolculuğunun amacı, bilmediği uzak ül-

¹⁰ Ruy Gonzales de Clavijo, *Embajada a Tamerlan*, Miraguano Ediciones, Madrid, 1984, s. 173.

kelere olan merakını gidermek olduğu için onu bugünün bir turisti yerine koymak yanlış olmaz. Ekonomik durumunun iyi olması ona canının çektiği her ülkeye gidebilme imkânını vermekteydi. Taşındığı kıymetli senetleri zamanın ticaret merkezlerinde bozdurabilmekteydi, ayrıca herhangi bir diplomatik görevinin olmaması da onun gittiği ülkelerde istediği kadar kalmasına yardımcı oluyordu. Pero Tafur gezileri sırasında zamanın önemli hükümdarları tarafından huzura kabul edilmiştir. Bunlar arasında Osmanlı padişahı II. Murad da bulunmaktadır. Meraklı gezgin Türkleri yakından tanımak istemiş ve bu maksatla bir Cenevizli dostu sayesinde Edirne'ye giderek padişahın huzuruna kabul edilmesini sağlamıştır. Tafur Edirne'de bulunduğu sırada Türklerle ilgili geniş bilgi edinmiş, bunları eserinde yazmıştır:

“Türkler asil insanlardır, yalan söyleme alışkanlıkları yoktur, ve oralarda hem giyinişleri, hem yemek yiyişleri ve hem de oyun oynayışları yönünden asiller gibi yaşamaktadırlar, oyunlara çok düşkünler, neşeli ve hoş sohbet insanlardır, öyle ki oralarda faziletten bahsedildiğinde ilk akla gelen Türklerdir.”¹¹

¹¹ Pero Tafur, *Andanças e Viajes de un Hidalgo Espanol*, Ediciones El Albir, Barcelona, 1982, s. 152—157.